

Vissza a régi kerékvágásba, avagy lifelong learning?

Huszár Zoltán tanár úr 60. születésnapjára

Azzal kezdem, amivel általában befejezni szokták a születésnap köszöntőket: Isten éltesen, kedves Zoltán, bis hundertundzwanzig! Jó egészséget, örömteli családi, szakmai és egyetemi életet kívánok Neked az elkövetkező évekre, évtizedekre.

Méltathatnám a jeles alkalomból Huszár tanár úr történészi pályáját, innovatív kutatásait és publikációit, korábbi muzeológusi és más szakmai érdemeit, tanári erényeit és intézményszervezői küzdelmeit, de ezt bizonyára megteszik más kollégák. Mivel én nem tudom elfojtani magamban azt az érzületet, amely ezekben a járványos 2020-as tavaszi hetekben, karanténos hónapokban sokunkat jellemez, hagyománytörő módon ünneplem őt. Nem személyes emlékeimet mondom el vele kapcsolatban, s nem is egy friss szakmai írásom neki dedikálásával köszöntöm, ahogy a *Festschriften*ben általában szokás. Ezek helyett inkább a születésnap általam átélt társadalmi és szociálpszichológiai kontextusát idézem föl, de – hitem szerint – nem méltatlanul Zoltán világvilágképéhez, érzékenységéhez és barátságunkhoz. Úgy érzem: éppen ezzel tisztelem meg leginkább, s nem valamiféle hagyományos vagy közhelyes laudációval.

A legtöbb családot, az egész társadalmat, a nemzeti érzületet és a globális világpolgári humanizmust megrendítő járvány, a zártság és tehetetlenség, a szorongás, a veszélyeztetettség, sokaknál a gyász időszakát bizonyosan meg fogja őrizni – Jan Assmann fogalmaival – a kommunikációs, majd a kulturális emlékezet. Sokfélék vagyunk: az ember olykor felelőtlenül könnyen felejt; van, aki a „túlélés” érdekében a rosszat szinte tabusítja; van, aki őrzi a sebet, sőt poszttraumás szindrómában szenved. Mindez azonban még odébb van. 2020 májusának elején „csak” az foglalkoztatja az embert: meddig tart a pandémia, mikor indulhat újra a hétköznapi élet, meggyógyulnak-e szerettei, lesz-e munkája, jövedelme, mekkora egyéni, családi és országos károkkal, veszteségekkel kell szembenéznie. Épp elég nagy és nehéz kérdések, még hozzá korántsem eleve optimista forgatókönyvek ígéretével, de joggal kívánja a közbeszéd: *zökkenjen vissza végre minden a régi kerékvágásba.*

Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű, hiszen a pandémiának mélyebb okai és tartósabb következményei is vannak, hogysem a túlélést le lehetne egyszerűsíteni a mindennapi élet helyreállítására. Ami persze a legsürgetőbb és a leginkább húsba vágó milliók életében. Közgazdászok, szociológusok, ökológusok, etológusok, természettudósok évek, sőt évtizedek, pl. a Római Klub jelentése óta figyelmeztettek s figyelmeztetnek az emberiség önpusztításának, az általa gerjesztett katasztrófáknak a veszélyeire – az atomenergiával való felelőtlen „játék”, a természeti környezet kizsákmányolása, a profitelvű gazdasági növekedés végletekig hajszolása, a regionális és társadalmi ellentétek kiéleződése miatt. Vagy egyáltalán: *a globalizáció sötét oldalának* terjeszkedése okán. Az apokalipszis réme, a végítélet vagy a legkülönbözőbb mitológiai, vallási, irodalmi és filmes disztópiák, tragédiába forduló sci-fi-k évezredek, évszázadok, évtizedek óta színezik és borzolják, gazdagítják és pusztítják a kultúránkat – rémisztő, figyelmeztető, szórakoztató vagy éppen katartikus módon. Hiedelmek, köznapi „babonák”, a lelki gyötrelmek és a fizikai fájdalmak enyhítésének illúzióját keltő magánmítoszok, manipuláló ezotériák s főleg egyes ideológiák gyakran keresik és találják meg az „okait” ezeknek a katasztrófáknak. „Rossz” esetben *bűnbakok* megnevezésével (és rájuk hivatkozva kiátkozással, brutális megtorlásokkal, pogromokkal) teszik ezt meg; „jó” esetben az emberiség, a nemzet vagy csak egy-egy család, ember önkritikusan megvallott bűneinek vezekléseként. Így volt ez a régi magyar kultúrában a 16-17. századi reformációval (elég csak a protestáns énekköltészetre utalnom), de a katolikus Zrínyi Miklós, a költő-hadvezér-politikus *Szigeti veszedelmében* is.

Ebben a barokk eposzban a törököt az Isten a magyar nemesség bűnei, elfajzása, széthúzása miatt küldte a nyakunkra. S idézek egy nemrég előkerült 20. századi példát: a 17 éves Radnóti Miklós borzongató szövege, a *Mese a világ pusztulásáról* az égi könyvtáros elbeszélésében a civilizációs gög, a technikai mindentudás, az antropológiai hübrisz megtorlásaként vizionálja a végítéletet (<http://www.holmi.org/2005/10/radnoti-miklos-mese-a-vilag-pusztulasarol>).

Persze ne tagadjuk: van fejlődés az emberi civilizáció történetében az átlagéletkor emelkedése, a technikai és a kulturális evolúció, a fantasztikus tudományos fölismerések, az életminőség javulása, az emberi szabadság kis és nagy köreinek tágulása, a *globalizáció napos oldala* tekintetében. Ahogy József Attila írja: „finomul a kín”. És voltak s bizonyára lesznek a mostaninál sokkal drámaibb és pusztítóbb kataklizmák is (jobb nem belekezdeni a példák idézésébe), de mi itt és most élünk; ezt kell legyőzni. S ennek távlatilag aligha lehet az a feltétele és mértéke, hogy „zökkenjünk vissza a régi kerékvágásba”. Ami igaz lehet és jogos a mindennapokban, hosszabb, történelmi léptékben már kockázatos.

Kiterjedt és izgalmas kutatások, elemzések és viták folynak arról: hogyan függ(het) össze a klímakatasztrófa, a járványok terjedése és a társadalmi polarizálódás. Mi a feltétele a rossz kontinuitások megszakításának? Miképp alakítható át gyökeresen a tőkés gazdálkodás (amelynek persze többféle változata volt s van), a túlfogyasztás, a közlekedés, az energiatermelés és -felhasználás, az agrárgazdálkodás, az úgynevezett fenntartható fejlődés? Milyen életformaváltozás kínál esélyt az egyének, a kis- és a nagy közösségek, a *humán populáció túlélésére*? Mi vár ránk a világűr birtokba vételétől az automatizációig, az étkezési szokásoktól kezdve a higiéniaig? Nem ideologikus, hanem szakmailag megalapozott diskurzusra és kikínlódott közös cselekvésre van/lenne szükség, amely persze aligha függetleníthető a világnézeti, értékrendi kérdésektől. Megválaszolásuktól függ, hogy az *emberi emancipáció* vagy az *új barbárság* korszaka jön-e el. És akkor még nem beszéltem a politikai formációkról, a diktatúrák „presztízsenek”, a tökelogika uralmának, a fake news-világ kétségbeejtően dinamikus terjedésének, a nemzetközi terrorizmus veszélyének, avagy éppen a kultúraellenességnek az erősödéséről. Akárhogy is: e tekintetben *nem szabad visszazökkenni a régi kerékvágásba*.

Ellenkezőleg: *új vágatokra*, a világkereskedelem, a nemzetgazdaságok, a hálózatos kommunikáció, a pénz- és az energiagazdálkodás, a globalizáció radikális, azaz *gyökeres* átalakítására lenne szükség. Nem utópiákra, hanem – mégoly nehezen kihordható, éveket-évtizedeket követelő – nemzetközi és állami megegyezésekre, bátor döntésekre. Például a feltétel nélküli alapjövedelem biztosítására (ami nem azonos a járvány miatt feltétlenül szükséges gyorssegélyekkel), az oktatás és az egészségügy átfogó és fejlesztő reformjára mint az emberi tőkébe való hatékony beruházásra, a klímakatasztrófa felé vezető folyamatok megszakítására, esetleg visszafordítására, a társadalmi nyilvánosság újrendezésére, az emberi kapcsolatok „humanizálására”, a pörgés lelassítására, a több és tartalmasabb *csendre*. Értelmesebb életre, felelősebb morálra és széles körű szolidaritásra. Ám ez nem lehet azonos azzal a mágikus vagy gyermekes szokással, hogy újevkor vakmerő fogadalmakat teszünk – azután nem tartjuk be őket.

Hogy mindez politikai kérdés is? Hogy ez a „radikalizmus” sértené a nemzetállami szuverenitásokat? Hogy iszonyatos ellenérdekek gátolnák, amelyeknek akár – „semmi sem drága” alapon – rengeteg eszköz áll a rendelkezésére visszatérni a régi kerékvágásba, értsd: az eddigi hatalmuk visszaszerzése végett? Hogy a roppant társadalmi és kulturális különbségek eleve lehetetlenné tennének egy progresszív fordulatot? Hogy a felvilágosodást visszavonó, kirekesztő, fasisztoid közhangulatok és gyakorlatok ázsiója ma – a válságokra és a rendteremtés igényére álságosan is hivatkozva – éppen hogy emelkedőben? Igen, mindez megtörténhet, volt már rá példa. Ciceró optimizmusával szemben („A történelem az élet tanítómestere”) mintha Hegel keserősége jött volna be: „A történelem tanulsága, hogy a népek és a kormányok soha semmit nem tanultak belőle”. Ugyan nem szeretem, de idézzem a 100 évvel ezelőtti Oswald Spenglert? Javasolom, inkább olvassuk Harari trilógiáját, amivel persze nem kell mindenben egyetérteni, de kínál némi reményt a világ egyben-látására és a közös cselekvésre. Legújabb írása pedig egyenesen rólunk szól: https://mandiner.hu/cikk/20200321_yuval_noah_harari_a_vilag_a_koronavirus_utan.

Mi köze ezeknek az aggodalmaskodó kérdéseknek és töredékes válaszkísérleteknek a 60. születésnapjára készülő Huszár Zoltánhoz? Nagyon is sok. Tudományos érdeklődése és elkötelezettsége *a kultúra és a tudástársadalom, a művelődéstörténet és a felnőttképzés*. A Pécsi Tudományegyetem Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézetének igazgatójaként azt az elvet vallja és hirdeti, hogy az ember egész életén át kell, hogy tanuljon, ezt segíteni, ösztönözni pedig nagyon szép hivatás. A nemzetközi szakirodalomban évtizedek óta meghonosodott szlogen, a *lifelong learning* nem pusztán marketingfogás, hanem reális tapasztalat – a Huszár tanár úr által oktatott kultúra- és művelődéstörténet is ezt bizonyítja. Ám nem csupán szocializációs, pedagógiai, munkaerőpiaci, andragógiai követelmény, hanem sokkal tágabb, az *emberiség egészét, jövőjét érintő paradigma*. Suta, pongyola, de sajnos gyakori magyar fordítása a legszigorúbb büntetés-bűnhődés allúziójával hozza összefüggésbe: „élethosszig tartó tanulás” (olvastam már ezt is: „életfogytig tartó...”), holott a szabatos és elegáns fordítás „pozitívabb” konnotációjú: „*az egész életén át tartó tanulás*”. És ez már inkább *életfilozófia*, túllépés egy céh, egy szakma, egy kulturális territórium, egy képzési irány szakkifejezésén. Csak ennek jegyében van ugyanis esély az emberi civilizáció, benne a magyarság fennmaradására, túlélésére, a hiteles demokrácia létrejöttére, működésére; egy *új narratíva elindítására* és a „diskurzus rendjének” (Foucault) innovációjára. Nem visszafelé fordulva, hanem kreatívan előre, ami döntően kulturális és kulturáltsági „ügy”. Nagyon is „termelő beruházás”.

A hétköznapi kerékvágásba való visszazökkenés és a nagyobb távlatú antropológiai, társadalmi, gazdálkodási, fogyasztási, kulturális „tanulás” mellett ugyanakkor létezésünknek és jövőnknek van még egy *harmadik dimenziója* is. Fiatal barátommal, egykori kedves pécsi hallgatómmal beszélgetve, az ő megfontolásait elfogadva fogalmazom tovább a „történetet”: ha az első két dimenzióban a legpozitívabb forgatókönyv érvényesülne is, a tudományok dinamikus fejlődése, a jövőkutatás eredményei, a nemzetközi megbékélés ellenére is *alapvetően kiszámíthatatlan a jövőnk*. Kozmikus, ökológiai, járványügyi és szociális értelemben egyaránt, s korántsem csupán az életünkbe bekalkulálандó véletlenek miatt. Nemcsak arról van szó, hogy mit hoz a robotizáció, a mesterséges intelligencia elterjedése, az atomtemetők alattunk akár évszázadokig ketyegő bombája, az ivóvíz és a világelelmezés válsága, a virtuális világ reális világunkba betörő „agressziója”, a génmódosítás és sok egyéb jelenség. Általában is tudomásul kell vennünk, hogy nem tudjuk, „mi lesz” – ha nem is holnap, de holnapután, évek múlva. Mint ahogy nehéz megemészteni a *végtelen* fogalmát és galaktikus realitását is. A tudástermelés bővülése egyúttal a nem-tudott, a megfejtendő dolgokat is szaporítja (ami a civilizáció pozitív oldala); nem vagy alig tudjuk kiszámítani a mai cselekvések vagy éppen azok elmaradásának hosszabb távú következményeit. A Karl Marx emlegette „nem tudják, de teszik”-nél is riasztóbb – ugyanakkor reménykeltőbb is lehet – a jövő váratlansága, megtervezhetetlensége a 21. század populációja számára. Mégis: ennek a „háromdimenziós jövőnek” a közelítésében, alakításában sincs más esélyünk, mint a folyamatos tapasztalatátadás, útkeresés és tanulás egymástól – a divatos jóslások és az áltudományos „jövőtervezés” helyett. Ehhez azonban nemcsak műveltség, kulturáltságra van szükség, hanem *emberségre* – intézményesen és magánemberként egyaránt. Egy olyan válságos időszakban, mint a mostani világjárvány és korszakküszöb, különösen erős az igény a *jó emberekre*. Huszár Zoltán nem csupán kulturált és művelt tanáregyéniség, hanem jó, sőt *jóságos* ember is. Bocsánat a blaszfémiáért: meglehetősen ritka madár. A tanári tekintélyt és a vezetői erélyt nem gyengítő, ellenkezőleg hitelesítő figyelem és megértés jellemzi őt mások iránt, tűrőképesség és szívósság, segítőkészség és tapintat, a konfliktuskezelés „finomsága”. Ezekben a hónapokban Király István irodalomtörténész tanulmányaiból és kiadatlan írásaiból szerkeszttek egy centenáriumi gyűjteményt kollégámmal, Soltész Mártonnal együtt. Király kéziratban maradt önéletrajzi jegyzetei között olvasható a következő passzus: „A személyiségetika legmélyebb ismérve mindig az empátia: a behelyezkedés egy idegen sorsba. Ez méri igazán a kultúra mélységét: a belátásmorál”.

Huszár Zoltán habitusára is ez a *belátásmorál* a jellemző, és ezt adja tovább ismerőseinek, kollégáinak, hallgatóinak. Ez a habitus nemcsak genetikai adottság, hanem *az egész eddigi életén át tartó tanulás* eredménye. Továbbadása pedig nem elsősorban a frontális oktatás tárgya és küldetése, következményei sem pusztán a foglalkozás- és hivatásváltásokban, a kompetenciák változásaiban realizálódik. Egész kultúránk erről szól, pontosabban erről kell(ene), hogy szóljon. A hagyományörzés, az egyéni és kollektív identitás, a kontinuitás, a nyitott, a demokratikus „konzervativizmus” nem ellenpólusa ennek.

Bár a magam baloldali kultúrafelfogása olykor eltér ettől, de ennek a liberális konzervativizmusnak az értéktára, története, eszmeisége is azt bizonyítja, hogy *aligha* a régi kerékvágásba való visszazökkenés biztosítja életünk értelmes folytatását, hanem a lifelong learning. Nem pusztán andragógiai, hanem antropológiai értelemben. Ez jelenthet ellenerőt s talán garanciát a rossz kísértésekkel szemben, nem utolsósorban *a két irányú – kockázatokat és reményeket egyaránt hordozó – mediális, digitális, mobilkommunikációs kultúraváltás* életterében. Különben megyünk vissza a premodern, avagy „előre” a posztkulturális, sőt poszthumán barbárság korába. (Nemrég került a kezembe Faludy György negyven évvel ezelőtt, 1980-ban, Torontóban írott költeménye, amely ennek a lidérces jövőnek az árnyával viaskodik, Hobo kísérőzenéjével még hátborzongatóbbá is hangolva: <https://www.youtube.com/watch?v=NLkj0ukhE48>).

Ennek a veszélynek a tudatosítása, illetve a veszéllyel szembenező humánus cselekvés kimunkálása és képviselése, az értékmentés és az értékteremtés küldetése – ez a Huszár Zoltán által oktatott művelődéstörténet és az ő karakterének egyik, ha nem a fő védjegye.